

Preparation of teachers in a region was carried out by a teaching seminary. Eighth pedagogical class of female grammar schools, two year courses for preparation of teachers/ The new forms of improvement of professional skill of teachers – temporal pedagogical courses and congresses got development. Maintenance of formation of pedagogical educational establishments is analyzed in article.

Keywords: pedagogical education, preparation of teachers.

УДК 371.1.1; 796.51

Т. В. Лугасва

РОЛЬ ПОДОРОЖІ А. КРИМСЬКОГО ДО СИРІЇ ТА ЛІВАНУ В ЙОГО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Глобалізація, політичні, ідеологічні, економічні зміни, що сталися в світі, привели до усвідомлення необхідності формування полікультурної компетентності (здатності до міжкультурної взаємодії). Умовою формування полікультурної компетентності молоді є наукове осмислення педагогічної діяльності та наукової спадщини відомих громадсько-політичних діячів, учених, літераторів, освітян, які вивчали культурні традиції представників різних регіонів світу і розмірковували над проблемою міжнаціональних взаємин. У цьому плані корисним є вивчення та аналіз сходознавчих досліджень А. Кримського (1871-1942) під час його подорожі наприкінці ХІХ ст. до Лівану та Сирії як джерела його науково-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життєвий та творчий шлях Агатангела Кримського вивчають вітчизняні та зарубіжні учені. Через подиву гідну активність Агатангела Кримського в багатьох ділянках (орієнталістика, славістика, освітянська діяльність, політика, публіцистика, література) спадщина його надзвичайно важко піддається цілісному аналізу. Спеціальних досліджень, присвячених вивченню його науково-педагогічної діяльності у контексті подорожування країнами Сходу, написано не було. Нашу увагу привернули багатопланові дослідження життя та літературно-педагогічної спадщини А. Кримського, що здійснили С. Павличко [1], О. Пріцак [2;3], статті вітчизняних науковців, присвячені роковинам ученого – В. Клещикової [4], О. Семотюк [5], А. Ярещенко [6]. Джерельною базою досліджень з даної проблематики є книжка «Мусульманство і його будучність» [7], листи А. Кримського до родичів з Лівану [8], який наприкінці ХІХ ст. належав до Сирії, яка тоді належала до Туреччини, а також збірка поезії «Пальмове гілля. Екзотичні поезії» [9].

Невирішені складові загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених життю та творчості А. Кримського, сьогодні невирішеними є проблема формування полікультурної компетентності вченого, вплив подорожей на його освітню діяльність.

Мета дослідження – на основі вивчення наукової літератури, опублікованих документів та періодики охарактеризувати роль подорожі до Сирії та Лівану у пізнанні А. Кримським арабо-мусульманського регіону, проаналізувати вплив подорожі на його науково-педагогічну діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. У російській та українській науках А. Кримський вважається фундатором та одним з першорядних світил сходознавства. Омелян Прицак у передмові до перевидання «Історії Туреччини» (1924) А. Кримського пише: «Агатангел Кримський був насамперед філолог-арабіст та ісламіст, який був дуже обізнаний в арабській духовній та світовій літературі...» [3, с. 8]. Крім того, він був педагогом (викладав в школі для дипломатів) і наставником численних перекладачів арабських, іранських та тюркських поетів на російську мову. На поч. ХХ ст., одразу по створенню Української Академії наук (1918), Агатангел Кримський разом з Дмитром Багалієм, Григорієм Павлуцьким та Євгеном Тимченком узяв участь у складанні «Пояснюючої записки до проекту організації Історично-філологічного Відділу Української Академії Наук» [1, с. 158]. Зрозуміло, що саме А. Кримському належать розділи цього документа, присвячені перспективам розвитку сходознавства.

Сьогодні поняття Схід та Захід розуміють як символи, які вказують на наявність в світі значних за обсягом культурно-цивілізаційних комплексів. Поняття «Схід-Захід» є, переважно, світоглядними, культурними і політичними, а не географічними. Їх розподіляють принаймні два моменти: різниця в розумінні оточуючого світу і його взаємозв'язків: відмінності у влаштуванні власного життя (розуміння смислу життя, справедливості, долі, місця праці і дозвілля тощо). Довгий час Схід означав в основному Близький Схід, отже наука про Схід (орієнталізм) у ХІХ ст. охоплювала переважно арабістику, тюркологію, іраністику та семітологию.

Походження Агатангела Кримського певною мірою вплинуло на його інтерес до східної культури. Батько українського освітянина, Юхим Кримський, за фахом – вчитель історії та географії, був нащадком бахчисарайського мулли, походив з Бахчисараю в Криму, звідки його предки наприкінці ХVІІ ст. переселилися до Литви, на територію сучасної Білорусі. Наукова кваліфікація А. Кримського, його дослідницькі інтереси формувалися в науковому середовищі найвищого російського та європейського рівня тих часів. Після закінчення колегії Павла Галагана (1884) А. Кримський добре володів німецькою, французькою, польською, грецькою, італійською і турецькою мовами. У 1892-1896 рр. він навчався у Лазаревському інституті східних мов у

Москві, а з 1896 р. – на історико-філологічному факультеті Московського університету [5].

Для поглиблення знань з орієнталістики, вдосконалення знань розмовної арабської мови і для роботи над арабськими рукописами А. Кримського у 1896 р. було відряджено на два роки до Сирії та Лівану [6].

У Бейруті (Сирія) А. Кримський перебував з 2 листопада 1896 року по 14 травня 1898 року, з 3 липня 1897 року по 18 жовтня 1897 року перебував у Шуейрі (Ліван) [5].

У Бейруті молодий сходознавець оселяється в родині простого араба, працює в арабських рукописних бібліотеках, вивчає живу народну мову, збирає фольклор, а також купує давні рукописи, унікальні книги, намагаючись запитись матеріалом для майбутньої роботи. У цей період життя А. Кримський писав розлогі листи додому з детальними описами всього побаченого і почутого. Усього за бейрутський період, за своє двадцятимісячне там перебування, він написав додому близько 150 листів і ще з 30 листів написав своїм колегам – вченим і письменникам в Галичину і в Росію. Ці листи за своїм жанром не однозначні. Дослідники називають їх щоденником, а також відносять до жанру мандрів у екзотичних країнах [1, с. 181-182].

Аналогічних пам'яток (листів, мемуарів, описів) у європейських культурах XIX і навіть кінця XVIII ст. було досить багато. Їх зміст відповідає «екзотичній» моделі сприйняття мусульман, що реалізується у характеристиці світу ісламу як загадкового та дивного. Романтизм виробив певний стиль опису подорожі на Схід, в якому проникнення в буття мешканців країн Сходу було небагато. В основному автори викладали свої власні думки й почуття, для яких Схід був лише декорацією, а також імпульсом для висвітлення ідей Просвітництва.

Ранній орієнталізм як образ схарактеризував Едвард Саїд. Це: «Чуттєвість, обіцянка, страх, нечесність, ідилічна насолода, напружена енергія...» [1, с. 183]. Орієнтальне не розділялося на арабське, перське, афганське, турецьке, індійське, ісламське чи якесь інше, не мало конкретного місця, а було просто «Сходом». У поетичній збірці А. Кримського «Пальмове гілля. Екзотичні поезії» (1898-1908) втілена абстрактна екзотика схожого характеру [9]. Усе ж, зображення сирійських краєвидів пробуджували інтерес в українського та російського читача до життя на Сході. Сам А. Кримський писав у листі до І. Франка від 5 грудня 1890 р.: «Тут у Росії мені стає аж досадно, що ніхто нічогосінько не тямить про Схід, не знає навіть самих звичайних речей..., а Омара Хайяма навіть наймення не знають» [6, с. 5-11].

У поетичній збірці Кримського знаходимо не лише оригінальні поезії автора, а й численні спеціально дібрані переклади та переспіви видатних східних поетів зі вступними коментарями. Українською мовою заговорили Фірдоусі й Омар Хайям, Авіценна, Омар Мервський і сліпий поет-філософ аль-Маарі, легендарний Сааді, Гафіз і турецька поетеса

Мігри-хатуна та ін. [9]. Зазначимо, що в українській літературі до А. Кримського звертання до східних мотивів, легенд і філософських притч ісламського світу було характерним в основному для Г. Сковороди, І. Франка, П. Куліша.

Як учений А. Кримський належав до епохи не романтичного, а наукового орієнталізму. Методологічними засадами його наукових розвідок були праці німецьких, французьких, англійських, російських дослідників в галузі сходознавства. Так, авторитетами для молодого Кримського були французький професор Колеж де Франс Сильвестр де Сасі (1757-1838), французький науковець та письменник Ернест Ренан (1828-1892). За словами Саїда «орієнталізм, що є системою європейського або західного знання про Схід, таким чином стає синонімом європейського домінування на Сході» [1, с. 172]. Саме тому А. Кримський вважав, що Схід вимагає західного цивілізування. Подібні погляди знаходимо у книжці А. Кримського про мусульманство, яка свідомо писалася автором як популярне видання. Осип Маковей тодішній редактор «Буковини», замовив Кримському серію статей про «орієнтальні краї», в яких той перебував. Сталося так, що окремою книжкою статті вийшли вперше російською мовою у Москві в кінці 1898 р. Україномовне видання побачило світ лише в 1904 році [1, с. 176].

У розділі «Характеристика поодиноких мусульманських народностей» книги «Мусульманство і його будучність» А. Кримський протиставляє два расові типи: західний і східний [7]. В останньому він виділяє три головні расові типи: арабів, іранців (персів) і турків. Першим двом Кримський симпатизує, відзначаючи їх талановитість і терпимість. Що ж до тюркської раси, то автор називає їх грубими, малообдарованими. Усі три расові типи оцінюються з погляду матеріалу для європеїзування.

Зазначимо, що не дивлячись на європоцентричну аргументацію у книзі «Мусульманство і його будучність», він доходить радикального висновку про те, що саме собою мусульманство не може вважатися перепоною для поступу вперед й цивілізації. Більше того, А. Кримський стверджує, що ісламський світ спроможний, залишаючись ісламським, рухатися вперед [7].

У листах А. Кримського зі Сходу знаходимо подробиці стосовно особливостей менталітету близькосхідних мешканців, які є виявом жорсткого розвінчання орієнтальної екзотики. Так, князь А. Гагарін – консул Росії у Бейруті, що не володів арабською мовою, ставав жертвою махінацій власного перекладача. У листах з Бейрута висвітлюються деякі арабські церемонії, які автор характеризує як нестерпні: «При встрече нужно до пяти раз справляться о здоровье («как твое здоровье», «как твое состояние, «как твое довольство» и т.д.), а также о здоровье родственников... Эти церемонии иногда чистая мука, особенно когда человек нервен или пришел по делу и спешит: Ему к спеху, а заговорить о деле нельзя, пока пять минут не пройдет в комплиментах» [8, с. 142].

В умовах смислового незбігу значної кількості елементів російської (української) і арабо-мусульманської культур А. Кримський намагається пізнати риси характеру мешканців Лівану за допомогою порівняльного аналізу. Він пише: «Кстати, все уверяют, что на Ливане горцы – чудный, честный народ, совсем не похожий на горожан-торговцев. Здесь, имея дело с меркантильными бейрутинцами, я вспоминаю жалобы Ал. Авг. Левицкого на одесситов. Возможно, что во всех приморских городах с их калейдоскопической сменой всевозможных международных типов, в частности авантюристских, вырабатывается у населения не во всем приятный характер» [8, с. 145].

У Бейруті, Шуейрі (селищі в Ліванських горах, де молодий сходознавець провів літо 1897 року), Єрусалимі, Віфлеємі, Константинополі Кримського приваблювали пам'ятки культури. У листах до родичів зустрічаємо замальовки його подорожей до церков, монастирів, повідомлення про плани відвідати розвалини Баальбека (стародавнього Геліополя) [8, с.171]. А. Кримський висловлює захоплення віршами романтичного поета М. Лермонтова про Єрусалим, описами Лівану з «Пісні пісень» П. Куліша, однак у своїх дорожніх нотатках правдиво зображує місцевості регіону.

Відомо, що повернувшись з відрядження до Москви, А. Кримський читає курс арабської мови та письменства в Лазаревському інституті, досить швидко проходить шлях від асистента до професора. Відтоді з 1900 до 1918 років він – неодмінний секретар Східного відділу Московського Археологічного Товариства та редактор його органу «Древности восточные». У той же час він – редактор та автор 26 томів серії «Труды, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков» [5].

Про авторитет вченого в якості педагога свідчать слова самого А. Кримського. Висвітлюючи ставлення до себе своїх учнів що студювалися в орієнталістиці, він пише: «Мої учні вірують в мене, наче в Тмутараканського ідола» [4, с. 182].

На наш погляд, А. Кримський не зміг повністю відійти від етнічних стереотипів, що склалися під впливом орієнталізму і були озвучені в листах з Бейруту, книзі «Мусульманство і його будучність», однак це не вплинуло на ціннісні орієнтації його учнів.

Ідентифікуючи себе з тюрками, А. Кримський оцінював себе як ученого на основі схематичного образу своєї етнічної спільноти. Так, Омелян Йосипович Пріцак у передмові до книги С. Павличко «Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського» згадує, що у 1940 р. академік А. Кримський у розмові з ним, тоді 20-річним юнаком, цитував з пам'яті таке місце книги «Мусульманство і його будучність»: «Турецький учений – се тип працюючого компілятора, що вмів робити вибірки та мозаїчні компіляції з чужих писань...., а самостійного думання, самостійної научної творчості – у турецького вченого нема.....» [1, с. 8]. А. Кримський наголошував: «Тюркський

учений – це я. Бо я, як знаєте, татарин по батьківській лінії. Тому я не зміг дати науці оригінального – це вже Ви повинні зробити!» [1, с. 8]. Відомо, що сам О. Пріцак такі погляди Кримського не поділяв, він зробив внесок у формування українського практичного сходознавства, у тому числі, в галузі вивчення арабо-мусульманського світу, повністю відійшовши від расових теорій XIX ст. Отже, рівень освіченості А. Кримського, його захопленість культурою народів Сходу створювали умови для формування культурної толерантності як характерної риси особистості його учнів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ураховуючи, що термін «подорож» визначається у період сучасності як переміщення у просторі та часі незалежно від його мети, ми характеризуємо дворічне перебування Кримського у країнах Сходу не лише як відрядження, а також як подорожування з культурно-пізнавальною метою.

На наш погляд, подорож на Схід була для А. Кримського засобом підтвердження його соціального визнання, сприяла задоволенню потреби бути шанованим та визнаним у колі російських та українських науковців, потреби в самореалізації. Враження А. Кримського від подорожі на Схід вплинули на його освітянську, літературну, наукову діяльність.

Аналіз наукової та літературної діяльності А. Кримського у період подорожування Сходом наприкінці XIX ст. показав, що Кримський спирався на власні знання та історичний авторитет відомих європейських орієнталістів. Він критикував нориви та звичаї мешканців Сходу, успадкувавши загальні європоцентричні кліше; вважав, що Схід вимагає західного цивілізування. Реальність сприймалася Кримським як деградація на тлі «великих» текстів минулого.

Поетична творчість А. Кримського, підґрунтям якої була, між іншим, його подорож до Лівану та Сирії, пробуджувала інтерес в українського та російського читача до життя на Сході.

Подорож А. Кримського до Сирії та Лівану служила для нього імпульсом подальших сходознавчих досліджень, примножила авторитет вченого в якості педагога.

Вивчення напрямків освітянської діяльності Агатангела Кримського після повернення з відрядження до Сирії та Лівану дозволяє стверджувати, що полікультурна освіта молоді передбачає посилення ролі викладача як ключової фігури сучасної системи освіти й ускладнення його професійних функцій як посередника в міжкультурному спілкуванні.

У період сьогодення навчання міжкультурного спілкування необхідно організовувати, враховуючи досвід видатних освітян минулого, в контексті діалогу культур, що орієнтує на глибоке розуміння історії, культури, національного характеру, менталітету, мови народів світу як безумовного стрижня комунікації.

У наш час знання викладачів вищої школи, отримані під час закордонних відряджень, можуть сприяти формуванню серед

студентської молоді вміння ефективно співпрацювати з представниками інших країн, налагоджувати міжнародні комунікації.

Поза увагою автора даних матеріалів залишилося коло проблем, пов'язаних з аналізом А. Кримським досвіду організації педагогічного процесу в пансіоні «Бакурет ель-ісхан» в Бейруті, яким опікувалося Російське Імператорське Православне Товариство. Це питання може бути напрямом наступних досліджень в області вивчення сходознавчої та освітньої діяльності А. Кримського.

Література

1. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського / С. Павличко. – Київ: Основи, 2001. – 328 с. **2. Прицак О.** Про Агатангела Кримського у 120-і роковини народження / О. Прицак // Східний світ. – 1993. – № 1. – С. 10-27. **3. Кримський А.** Історія Туреччини / Передмова О. Прицака. – Київ-Львів: ОЛПР, 1996. – 288 с. **4. Клещикова В. М.** Агатангел Кримський / В. М. Клещикова // Педагогіка і психологія. – 1996. – №1. – С. 180-186. **5. Семотюк О.** Агатангел Кримський – орієнталіст / О. Семотюк // Волинь філологічна: текст і контекст. А. Кримський у контексті української та світової культури: Зб. Наук. пр. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2006. – С. 67-73. **6. Ярещенко А. П.** Кримський – орієнталіст / А. П. Ярещенко // Феномен А. Кримського: Матеріали ювілейної конференції, присвяченої 125 роковинам ученого. – Х., 1996. – С. 5-11. **7. Кримський А.** Мусульманство і його будучність / А. Кримський. – Львів, 1904. – 120 с. **8. Крымский А. Е.** Письма из Ливана (1896-1898) / А. Е. Крымский. – М.: Наука, 1975. – 312 с. **9. Кримський А. Е.** Пальмове гілля. Екзотичні поезії: Собр. соч. в 15 т. / А. Е. Кримський – К: Худ. лит. – Т. 12. – 324 с.

Лутаєва Т. В. Роль подорожі А. Кримського до Сирії та Лівану в його науково-педагогічній діяльності

У статті висвітлюється роль подорожі до Сирії та Лівану у пізнанні А. Кримським арабо-мусульманського регіону, вплив подорожування на його науково-педагогічну діяльність.

Ключові слова: подорож, полікультурна компетентність, етнічний стереотип, орієнталізм, Схід-Захід.

Лутаева Т. В. Роль путешествия А.Крымского в Сирию и Ливан в его научно-педагогической деятельности

В статье освещается роль путешествия в Сирию и Ливан в познании А. Крымским арабо-мусульманского региона, влияние путешествия на его научно-педагогическую деятельность.

Ключевые слова: путешествие, поликультурная компетентность, этнический стереотип, ориентализм, Восток-Запад.

Lutaieva T. V. The role of A.Krymskiy's travel to Syria and Lebanon in his scientific and pedagogical activity

In article the role of travel to Syria and Lebanon in A.Krymskiy's knowledge of Muslim region, influence of travel on its scientific and pedagogical activity are shined.

Key words: travel, polycultural competence, an ethnic stereotype, orientalism, East-West.

УДК 37.091.4 Нілл (043.3)

О. Б. Некрутенко

**СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ
КОНЦЕПЦІЇ О. С. НІЛЛА**

Соціально-економічні, політичні та культурні трансформації в розвитку сучасного українського суспільства передбачають необхідність оновлення освітньої системи та підвищення її ефективності.

Зміна освітніх орієнтирів потребує, перш за все, усебічного вивчення й використання досягнень попереднього розвитку вітчизняної й зарубіжної педагогічної теорії та практики, яка ґрунтується на ідеях західноєвропейської теорії вільного виховання кінця ХІХ – початку ХХ століття. Посилення інтересу до зарубіжних виховних систем минулого, переосмислення теоретичних надбань і практичного досвіду видатних представників вільного виховання визначається також сучасною соціокультурною ситуацією, орієнтацією на загальнолюдські ідеали та ідею вільного розвитку кожного члена суспільства, зміною парадигм у педагогічній науці.

Одним з яскравих представників теорії вільного виховання є Олександр Саттерленд Нілл (A. S. Neill) (1883 – 1973) – британський педагог, письменник, психолог, засновник школи Саммерхілл.

Вивчення творчої спадщини О. С. Нілла заповнює існуючу прогалину у вітчизняній історико-педагогічній науці, сприяє осмисленню сформульованих ним принципів вільної демократичної школи та відкриває перспективи для їх застосування в сучасній освіті.

Педагогічна система О. С. Нілла знайшла відображення в роботах українських (О. Барило, Л. Луценко, С. Муравська, М. Певзнер, Т. Петрова, А. Растригіна), російських (А. Валеев, Р. Валеева, Є. Гусинський, О. Джуринський, А. Духавнева, Є. Іванов, Г. Корнетов, Н. Крилова, О. Леонтєва, Г. Селевко, Н. Селіванова, Ю. Турчанінова, Т. Цирліна) та зарубіжних дослідників Л. Бат-Ам (L. Bates-Ames), Е. Бернштейн (E. Bernstein), Т. Берриман (T. Berguman), Б. Беттельхейм (B. Bettelheim), Д. Гріббл (D. Gribble), П. Гудзман (P. Goodman), А. Дінкелакер (A. Dinkelaker), М. Епплтон (M. Appleton), А. Кюн